

Kurtán Sándor

A Haider-Párt

Az Osztrák Szabadság Párt tündöklése és (?) bukása

BEVEZETŐ

2000 februárjában Ausztria egy közepes méretű nemzetközi botrány helyszíne lett. A Wolfgang Schüssel vezetése alatt beiktatott kormány összetétele mondhatjuk világszerte visszhangot váltott ki. A konzervatív politikus ugyanis egy olyan pártot, az Osztrák Szabadságpartot, választott koalíciós partneréül, amely akkor már jó másfél évtizede jobboldali populista, sőt egyes elemzések szerint szélsőjobboldali párt hírében állt. Pedig egyszer már 1983 és 1986 között már egyszer hatalmon volt Ausztriában, de akkor ez majdnem a párt eltűnéséhez vezetett.

Az alábbiakban fő célunk annak bemutatása és megvizsgálása, hogy miképpen volt képes a Szabadságpart 1986 után olyan pályát bejárni az osztrák politikai rendszerben, hogy ismét kormánytényező rangjára emelkedett. Milyen tényezői voltak e látványos felemelkedésnek, majd a 2002-es és 2006-os bukásnak?

Először az osztrák pártrendszer sajátosságait tekintjük át, és itt röviden egészen 1945-ig vissza kell mennünk, mert e nélkül nehezen érthető meg a Szabadságpart helye ebben a rendszerben. Majd annak a Jörg Haidernek hatalomra kerülésének körülményeit villantjuk fel, aki 1986-ban a Szabadságpart elnöke lett és vitte sikerre pártját a következő választásokon.

A harmadik részben a Haider vezette párt felemelkedésének módszereit illetve ennek a pártnak a sajátosságait járjuk körbe, ezt követően pedig a kormányra kerülés problémát mutatjuk be.

Végül megpróbáljuk összegezni a felemelkedés és bukás okait.

AZ OSZTRÁK PÁRTRENDSZER

Az osztrák pártrendszerre 1945 után a nagyfokú stabilitás, sőt - Anton Pelinka szavaival élve - a hiperstabilitás jellemezte. Ez mindenekelőtt két párt domináns szerepében mutatkozott meg, melyek egészen a 80-as évek közepéig a parlamenti mandátumok több mint 80 százalékával rendelkeztek. Rajtuk kívül 1959-ig két párt, majd 1959 és 1986 között csupán egy további párt volt képes bejutni a törvényhozásba és frakciót alakítani. Erre az Európában is szinte egyedülálló jelenségre az osztrák társadalom *oszloposodásában* – vagy ahogy az osztrák szakirodalom nevezi, a *politikai táborok* (Wandruszka 1977)– létében találjuk meg a magyarázatot. A táborok kialakulása még a 19. század utolsó évtizedeire nyúlik vissza. Szám szerint három ilyen táborról beszélhetünk, nevezetesen a szocialistáról, a keresztény-konzervatívról és a német-nemzetiről. Úgy gondoljuk, hogy a szocialista és a kereszténydemokrata fogalmak annyira ismertek, hogy ezen táborok alapvető politikai orientációiról nem kell külön szólnunk. De mondanunk kell valamit a harmadik táborról. Ennek képviselői Ausztria németajkú lakosságát a német nép részének tekintik nemcsak kulturálisan, hanem politikailag is (eredetileg az ún. „nagy-nemét” megoldás híve volt), erősen antikatolikus, sőt antiklerikálisak, amennyiben vallásosak akkor evangélikusok. A pillér bázisa főleg a középrétegekben található

E táborok évtizedekre „befagytak”, azaz olyan jelenségről van szó amelyet Lipset és Rokkan nyugat-európában is megfigyeltek. De az ottan képletekhez képest Ausztriában ehhez még két további tényező is társul, sajátos tábor-kultúrák, tábor-mentalitások kialakulása, illetve a táborok „határainak” sajátságok kiterjesztése a közigazgatás, közoktatás vagy a gazdaság területére (ez utóbbi tényezőre még visszatérünk).

A táborok középpontjában egy vagy több párt állott, amelyek körül bolygószerűen különböző civil szerveződések helyezkednek el, egy sajátos szubkultúrát alkotva. Ezek a táborok túléltek az első világháborút, a náci megszállást és 1945-ben újra szerveződtek. Illetve ekkor csak kettő: Ausztria Szocialista Pártja (Sozialistische Partei Österreichs – SPÖ) körül a szocialista tábor, a kereszténydemokrata Osztrák Néppárt (Österreichische Volkspartei – ÖVP) körül pedig a keresztény-konzervatív. A harmadik tábor ekkor nem szervezhette magát újra, mivel a 30-as években és különösen 1938 után szorosán összefonódott a NSDAP-val. Csak 1949-ben jött létre a Függetlenek Szövetsége (Verband der Unabhängigen – VdU) és ezzel teljes mértékben rekonstruálódott a három pillér.

Az oszloposodás vezetett az osztrák párrendszer három alapvető sajátosságához (PELINKA 1988):

- *koncentráció*: hosszú évtizedeken át a választók igen kevés (két nagy és egy kis) pártra adja le a szavazatát, mindez arányos választási rendszer mellett;
- *szervezettség*: a párttagság nagy létszáma (a 60-as, 70-es években mind az SPÖ, mind az ÖVP mintegy 600-700.000 taggal rendelkezett), ha figyelembe vesszük a pártokhoz csatolt szervezeteket is, akkor mintegy 30-40 %-os szervezettséget kapunk;
- *aktivitás*: a széleskörű párttagság mellett a formális részvétel más területein is kiemelkedő, mindenekelőtt a választásokon való részvételben érhető tetten (a parlamenti választásokon egészen 1986-ig az erre jogosultaknak több mint 90%-a vett részt)

A két párt, az ÖVP és az SPÖ erős támogatottságának hosszú ideig tartó fennmaradása azonban csak egyik vonása lett az 1945-ben létrejött II: Köztársaságnak. A két tábornak a két világháború közötti markáns szembenállását (amely 1934-ben polgárháborús állapotokhoz vezetett) felváltotta az *elitek kooperációja* (a bázis szembenállása mellett). Ez egyrészt abban fejeződik ki, hogy 1945 és 1966 között a két párt nagykoalícióban kormányzott, másrészt egy sajátos „arányosítási rendszer” (Proporzsystem) kialakulásában. Ez két területen mutatkozott meg legerőteljesebben. Először is a gazdaságban. A 2. világháborút követően Ausztriában ugyanis jelentőst államosítást hajtottak végre (a nagybankok és a nehézipar területén), és a vezetői posztokon a két nagy párt osztozott („köztársasági királyságok”). Emellett hasonlókat tapasztalhatunk az iskolarendszerben, ahol szintén a két párt erőviszonyainak megfelelően kerültek betöltésre az iskolaigazgatói posztok. Mindebből a harmadik tábor nem részesült, tehát az ÖVP és az SPÖ a társadalom jelentős részét ellenőrzése alatt tartotta.

Másrészt az 50-es évek közepén kialakult korporatív struktúrákat kell említeni, a szociális partneri intézményeket. Itt a monopolhelyzetű munkavállalói és munkaadói szervezetek hosszú évtizedeken át a gazdaságpolitika és a szociálpolitika számos területén hoztak lényegi döntéseket, szintén a kooperáció és konszenzuskeresés jegyében. A két oldalon álló érdekszervezetek ráadásul szorosan kötődtek a két nagy párthoz (munkavállalói szervezetek az SPÖ-höz, a munkaadói szervezetek pedig értelemszerűen az ÖVP-hoz). Mindezek hatására Ausztria egy erős *konkordanciademokrácia* képét mutatta.

Ez azt is jelentette, hogy a két párt akkor is rendelkezett jelentős befolyással pl. a gazdaságpolitikában (a vele összefonódott érdekszervezeten keresztül) amikor

nem volt kormányon (az SPÖ 1966 és 1970 között, az ÖVP 1970 és 1983 között): Egyik sem kérdőjelezte meg ilyenkor sem ezt a sajátos struktúrát, tehát azt is mondhatnánk, hogy a parlamenti választások nem e rendszer elleni kihívásokat jelentették, hanem csupán a politikai hatalom részleges újraelosztást szolgálták. (PELINKA 1994)

Amennyiben az összehasonlító politikatudomány eszköztárával kívánjuk jellemezni az osztrák pártrendszert a 80-as évek közepéig, akkor W.C. Müller nyomán – Sartori tipológiáját követve – az 1945 és 1966 közötti periódust mérsékelt pluralizmusként írhatjuk le, az 1966 és 1983 közötti éveket kétpártrendszerként, ezen belül is az SPÖ 1970-es kormányrajutását követő 13 évet pedig predominánsként. Ezt újból (mind a mai napig tartóan) a mérsékelt pluralizmus időszaka követte. Ha azonban a pártversengést tartjuk szem előtt, egy némileg eltérő periodizációt kapunk:

- 1945-1949 a pártrendszer konszolidációja, az ÖVP és az SPÖ kartelljének kialakulása
- 1949-1966 a kartelesedett rendszer
- 1966-1986 versengő rendszer, majd
- 1986-1999 újfent az ÖVP és SPÖ kartell rendszere és
- 1999-től újra a versengés jellemzi az osztrák pártrendszert. (MÜLLER 2006:300-301)

Ahogy azt már fentebb leírtuk, a német-nemzeti tábor a 2. világháborút követően csak 1949-ben szerveződött újjá a VdU alakjában, amely a volt náci párttagok és tisztségviselők integrálására törekedett, többnyire volt nácik vezetése alatt. A párt a volt nemzetiszocialisták mellett a német-nemzeti orientációjú személyek (akiket nem terhelt a „barna” múlt) valamint néhány liberális nézetű politikai konglomerátumát jelentette. (Bailer/Neugebauer/Schiedel 2000:106) A párt egyrészt követte az osztrák német-nemzeti hagyományt és alapvetően egy kis honorációrpartra emlékeztetett szervezeti felépítésében, másrészt már magában hordta azokat a konfliktuspotenciálokat is, amelyek majd az FPÖ-is jellemezni fogják: az antiklerikalizmus és szocializmusellenesség mellett a nemzeti felfogásokon túl (gazdasági) liberális nézetek is jelen voltak a párt életében.

A pártelit azonban nem volt képes integrálni a különböző irányzatokat, ez súlyos pártválsághoz és gyakorlatilag feloszlásához vezetett. A hatalom a német-nemzetiek kezébe került és ezek alapították meg *1956 elején az Osztrák Szabadságpártot*. (Itt kell megjegyezni, hogy németnyelvű elnevezésben található „freiheitlich” azaz „szabadságpárti”, jelző csak a nemzeti liberalizmus értelmében

értendő, nem pedig a klasszikus liberalizmus értelmében.) Az új szervezet alapvetően egy *német-nemzeti* irányultságú, messze jobboldalt álló pártot jelentett, amelyből azonban nem tűnt el teljesen a *nemzeti liberális* elem, csak erőteljesen háttérbe szorult. Jellemző, hogy a párt első vezetője Anton Reinthaller lett, volt SS-tábornok, őt Friedrich Peter követte, aki szintén az SS-ben szolgált. (Hogy e tények nem okoztak Ausztriában különösebb felháborodást, az osztrák háború utáni fejlődés sajátosságaihoz tartozik.)

Luther (1991) nyomán az FPÖ történetét az 1956-os alapítást követő három évtizedben a következőképpen lehet periodizálni:

- 1956-tól a 60-as évek közepéig: az FPÖ politikai „gettóban” szorult, programja erőteljesen nemzeti, nem koalícióképes, támogatottsága alacsony.
- A 60-as évek közepétől a 70-es évek közepéig: a normalizálódás, a „gettóból” való kitörés ideje, stabilizálódik a választói bázis, programja értelmiségi csoportok csatlakozását követően elméletileg kidolgozottabbá válik, növekszik a párt elfogadottsága a többi párt részéről, amely az SPÖ kisebbségi kormány (1970-71) külső támogatásában csúcsosodik ki.
- A 70-es évek közepétől 1986-ig: az elfogadottság periódusa, a párt közeledése előbb az ÖVP-hoz, majd újra az SPÖ-höz. Az FPÖ-n belül a liberális elemek kerülnek túlsúlyba a párt vezetésében 1980-ban Norbert Steger lesz a párt elnöke. Ezzel a lépéssel jelentősen erősödött az FPÖ koalícióképesége. az 1983-as választásokat követően, amelyen a szocialisták elvesztik korábbi abszolút többségüket a távozó kancellár, Bruno Kreisky még előkészíti az SPÖ-FPÖ koalíciót. Létrejön 1945 után az első kiskoalíció, ezzel az első repedések mutatkoznak az addig fennálló rendszeren. (Megjegyzendő, hogy a szocialisták döntése nem pozitív cél volt, hanem a három rossz – nagykoalíció, kiskoalíció, ellenzékbe kerülés – közül a legkisebb elfogadása.

1986: HAIDER ÁTVESZI A HATALMAT

Norbert Steger pártelnökké választása, az FPÖ liberális irányba fordítása azonban nem váltott ki osztatlan lelkesedést a párton belül. A párttagok és pártfunkcionáriusok – különösen az alsóbb szinteken – nem voltak hajlandók követni a fordulatot. (Jól jellemzi ezt a hangulatot egy, a karintiai pártszervezet kongresszusán, 1986 elején elhangzott kijelentés egy küldött szájából, miszerint „Haiderrel megint Oroszország ellen vonulnék, a Stegerrel még szabadságra sem mennék.” (idézi Bailer/Neugebauer/Schiedel 2000: 113). Ez a harcias kijelentés nem csak a bázis véleményét is tükrözi, hanem a Steger elleni ellenállás fő régiójára is rámutat:

Karintiára, ahol 1983 óta Jörg Haider a párt tartományi elnöke, aki hamar Steger egyik fő ellenlábásává válik. De karintiai politikus az FPÖ jobb szárnyán található Otto Scrinci is (aki nyíltan együttműködik a osztrák szélsőjobb exponenseivel), a pártvezetés akarata ellenére indul az 1986-os (szövetségi) elnöki választásokon. (Ahol azonban utolsó helyre kerül 1,2 százalékkal). Scrinci, Haider és a korábbi pártelnök Alexander Götz folyamatosan támadták a „balliberálisnak” bélyegzett pártelnököt. Ráadásul 1983-ban és 1984-ben több tartományi választáson a Szabadságpárt szavazatokat és mandátumokat veszített. Ez szintén növelte az elégedetlenséget és a Stegerrel szemben állók pozíciót. Még egyszer ki kell azonban hangsúlyozni, hogy itt nem személyi ellentétekről van szó, hanem a párt kibontakozó válsága két eltérő pártkoncepció ütközéséről. (Plasser 1987) Steger óvatos lépésekben (erre készítették őt az állandó támadások, valamint a párton belüli ellenzék jelentős súlya is) igyekezett az FPÖ-t egy inkább liberális irányba terelni, megszabadulva a nacionalista előítéletektől és nemzeti konzervatív sovinizmustól. Amennyiben a pártokat olyan szervezeteknek tekintjük, amelyek a *hivatal* (office) a *szakpolitika* (policy) és a *szavazat* (vote) mágikus háromszögében mozognak (Müller/Strøm 1999) akkor úgy is fogalmazhatunk, hogy a liberális pártvezetés a policy alakításán keresztül igyekezett a szavazatokat növelni. Erre a politikára azonban a Haider körül csoportosulók egyre inkább a párt igazi elveinek elárulásaként, gyengeségnek tekintették. Ezek a funkcionáriusok a német-nemzeti szubkultúra hagyományos szervezeteinek (diákegyesületek, veteránszervezetek, tornászegyletek, hazafias egyletek) „reakciós-dohos” légkörében (Plasser 1987:89) nőttek fel. Ekkor még nem látszott, de a későbbiekben világosság vált, hogy Haider lelki szemei előtt nem csak egy ideológia váltás lebegett, hanem egy, Stegerétől eltérő politika is. Ő a hivatal megszerzését nem a szakpolitikák változásával képzelete el, hanem a szavazatmaximalizálás útján. (Mindezek a párton belüli harcok ráadásul az 1986-os szövetségi elnökválasztás idején zajlanak, amikor az ÖVP jelöltje, Kurt Waldheim körül éles viták alakulnak annak háborús részvételének részletei körül. Ezek a csatározások jelentős mértékben felkavarták az osztrák lakosság egy részének nemzeti érzéseit.)

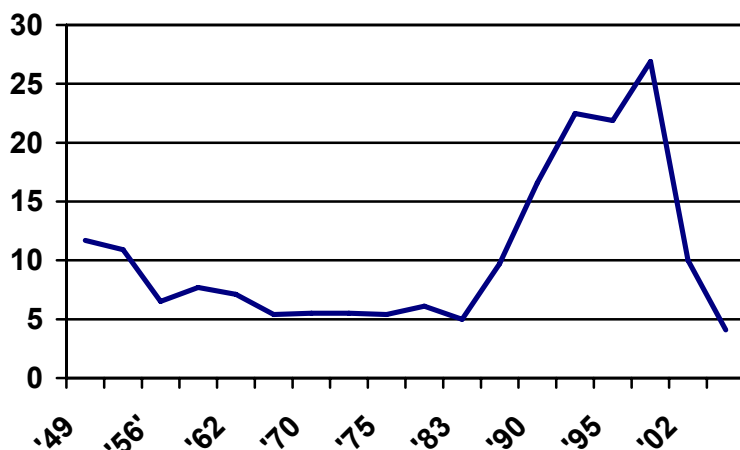
A párton belül feszültségek 1986 késő nyarán hág tetőfokára: Jörg Haider bejelenti, hogy versenyre lép a pártelnöki posztrét. Ezáltal a 1986. szeptemberi innsbrucki pártkongresszus – szemben az eredeti elképzeléssel –, hogy azon a párt szakpolitikai kérdéseiről tárgyaljanak, az FPÖ szakítópróbájává válik. A sajtó által

drámává felstilizást versengés a két jelölt között Haider győzelmével végződött: a küldöttek 60 százaléka szavazott rá, míg Steger mögé 40 % sorakozott fel. A párton belül számos liberális levonta a vereség konzekvenciáit, funkcióiról lemondott, vagy kilépett (mint például a párt főtitkára). A párton belüli liberális Attersse-kör 1987 elején megszakította ideológiai és szervezeti kapcsolatait az FPÖ-vel. Haider igyekezett a liberálisok kikapcsolását és távozását tagadni. Valóban a helyzet némileg hasonlított a párt alakításának idejére, amikor a VdU német-nemzet elkötelezettségű politikusai győzedelmeskedtek és a liberálisok marginalizálódtak. z most megismétlődött, igaz Haider igyekezett néhány „díszliberálist” felmutatni, mint pl. Heide Schmidet, aki 1992-ben a párt jelöltje volt a szövetségi elnöki posztra. Egy évvel később azonban bekövetkezett a szakítás és a liberálisok végképp távoztak a Szabadságpártból megalakítva Liberális Fórumot. A terepet ezt követően teljességgel a német-nemzeti irányzat uralta.

HAIDER PÁRTJA

Haider győzelmével a párt életének negyedig szakasza kezdődött, amely 2000-ig, a párt kormányba jutásáig tartott. Ezt Luther a „populista tiltakozás” korszakának nevezi (Luther 2006). Az FPÖ Haider vezetése alatt teljes mértékben a szavazatmaximálás érdekében politizált, amely stratégia teljes mértékben be is válik, s eredményeképpen a párt támogatottsága a választók körében megtöbbszöröződik, szinte üstökösszerűen emelkedik az 1999-es csúcsig, amikor is a Szabadságpárt 26,9% ért el és 415 szavazattal megelőzve az ÖVP-t, így második pártként kerül ki a megmérettetésből (bár a két párt mandátumaránya egyenlő) (lásd. 1. ábra.)

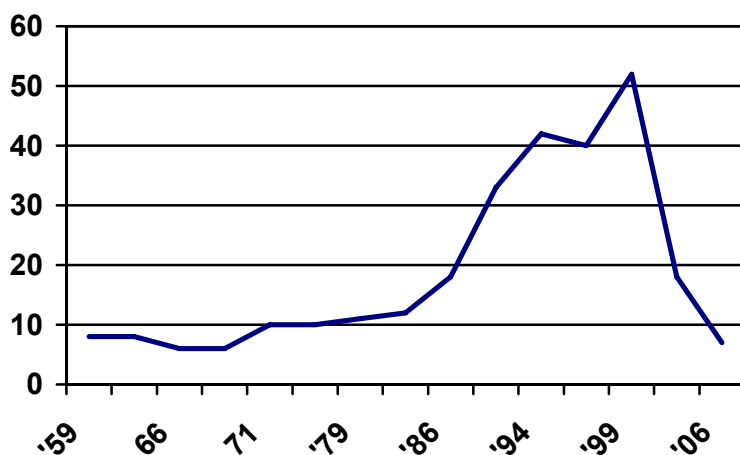
1. ábra A VdU/FPÖ/BZÖ támogatottsága a parlamenti választásokon 1949-2006

Forrás: 1949-1999 Plasser/Ulram/Sommer 2000:428, 2002,2006: <http://www.bmi.gv.at/>

Mivel Ausztriában 1945 után is – bár többször módosított formában – mindvégig arányos választási rendszer volt érvényben, a választási eredményeknek megfelelően rapid emelkedést mutatott az FPÖ mandátumszáma is 1986-ot követően (lásd 2. ábra).

2. ábra Az FPÖ mandátumainak száma 1959-2006

Forrás: 1949-1999 Plasser/Ulram/Sommer 2000: 428, 2002,2006: <http://www.bmi.gv.at/>

Megjegyzés: 1. Az osztrák parlament létszáma 1959 és 1970 között 165 volt, 1971 óta 183 fő.

2. A 2006-os választások esetében a BZÖ eredményét tüntettük fel, az FPÖ 21 mandátumhoz jutott

A Haider által végrehajtott váltást leginkább három területen vált érzékelhetővé: a *politikai stílus* és az agenda setting, a *párt szervezeti életének* valamint *pártprogramjának* vonatkozásában.

E három terület alakításában Haidernek nem egyszerűen nagy szerepe volt, ami egy pártvezető esetében nem meglepő, hanem centrális szerephez jutott. Ahogy

majd alább látjuk, az új pártvezér igen hamar olyan párttá alakított az FPÖ-t, ahol szinte egyeduralommal rendelkezett.

„Egyezkedés helyett támadni” – agenda setting és politikai stílus

Miután 1986 szeptemberében Haider a párt élére került az SPÖ az FPÖ-vel kötött koalíció felmondásával reagált. A kormánykoalíció felbomlás új választások kiírását eredményezte. Az új pártelnöknek csupán néhány hónapja maradt, hogy a Szabadságpárt politikai kínálatát újrafogalmazza. Ebben a időszakban és a választásokat követően az FPÖ mindenekelőtt új helyét keresete a pártpolitikai piacon mind személyi, mind szimbolikus, mind tartalmi vonatkozásban. Ekkor mindenekelőtt Jörg Haider személye került előtérbe – ahogy ezt az 1986-os választásokon az FPÖ-re szavazók motivációiból is láthatjuk: a megkérdezettel mintegy 50 %-a spontán módon a pártvezér személyét említett (Plasser/Ullram 2000:229). Már az első hónapok üzenetei és akciói jelentős sikerrel jártak és megszilárdították Haider pozícióját, mivel a párt 1983-hoz viszonyítva mintegy megkétszerezte a reá leadott szavazatokat. Ugyanakkor az FPÖ mint innovatív erő mutatkozott be, amelynek dinamizmusa szembe áll a „régik pártok” (értsd ÖVP és SPÖ) mozdulatlanságával. Ekkor válik ismertté Ausztria-szerte Haider agresszív politikai stílusa, amit a 90-es években végig fenntartott, s amelyet a címben idézett mondás foglal legjobban össze. Csupán néhány témát vet fel a párt, mindenekelőtt az adópénzek elherdálását, a politika morál kérdését illetve a politikából való kiábrándultságra (Politikverdrossenheit) mutat rá. De már ekkor is a különböző – mindenekelőtt Haider által felfedett – valós vagy vélt botrányok játszanak fontos szerepet a pártelnök tevékenységében – az FPÖ ezen vonása végighúzódik a párt felfelé ívelő pályáján. (lásd az *1. táblázatot*) A központi üzenet azonban egyértelmű és itt kontinuitás mutatkozik az 1956-os pártalapítás óta: a sajátos osztrák politikai rendszer (a két nagy párt uralma, az arányosítási rendszer, a szociális partnerség) radikális kritikája. A váltás ekkor mindenekelőtt a hangnemben mutatható ki.

1. táblázat Az FPÖ-re leadott szavazat motivációja

(rangsor, előre megadott kérdések alapján, több válasz lehetséges, zárójelben az összes említés százalékban)

Azért választottam az FPÖ-t, mert....	Parlamenti választás éve			
	1990	1994	1995	1999
a botrányok kérhetetlenül felfedi	1 (62)	1 (68)	1 (79)	1 (65)
büntetni akarom a koalíciós pártokat	2 (44)	4 (39)	6 (32)	3 (48)
Haider személyisége miatt	3 (42)	4 (39)	4 (38)	6 (36)
mert fellép a külföldiek bevándorlása ellen	4 (39)	2 (49)	3 (51)	4 (47)
képviseli az érdekeimet	5 (42)	4 (39)	5 (34)	5 (40)
mert változást hoz	-	-	-	2 (63)

forrás: 1990 Plasser/Ulram 1990: 133, 1994: Plasser/Ulram/Sommer 1994: 106, 1995: Plasser/Ulram/Sommer 1995:86, Plasser/Ulram/Sommer 1999:61)

A 90-es éveke elejétől azonban az FPÖ már a pártpolitikai piac aktív befolyásolására törekszik. Ez mindenekelőtt új témák napirendre tűzésével éri el, befolyásolva ezzel a konkurens pártok taktikáját és stratégiáját. A korrupció, a politikusok privilégiumai, a közpénzek herdálás és mindenekelőtt a menekültek/külföldiek bevándorlásának illetve ennek meggátlásának problematikája kerül Haider nyilatkozatainak középpontjába. Mindezt a populizmus klasszikus eszközeivel, az elitellenességgel (ez hol a honi, hatalmon lévő politikusokat jelenti, hol a brüsszeli bürokratákat), a „mi itt lent, ti ott fent” *populizmusával* a „kisember védelmével. Az idegenek elleni gyűlöletkeltés, diffúz modernizáció ellenes félelmek mobilizálása már egyértelműen a *jobboldali populizmus* irányába mutat. Sőt Haider és más pártfunkcionáriusok olyan, a náci birodalom politikáját relativizáló kijelentései, illetve az idegengyűlöletnek a rasszizmus közelébe kerülése az FPÖ politikusok retorikáját a *szélsőjobbaldalisághoz* közelítik, illetve ilyen jellegűnek tekinthetők. Számos – főleg helyi – funkcionárius személyi kapcsolatai szélsőjobbaldali illetve neonáci körökkel nem mennek ritkaságszámba (E kapcsolatokat számos szerző többek között Bailer/Negebauer/Schiedel 2000, Scharschach/Kuch 2000 jól dokumentálták.) E tabudöngető kijelentéseknek kettős célja volt: egyrészt az FPÖ hagyományos bázisát kívánták ezzel megszólítani, másrészt Haider ezekkel a kiszólásokkal a „kemény legény” képében tetszeleghetett, aki nem fél odamondani a fent lévőknek. (Az egyik ilyen, a nemzetiszocialista rendszert bagatellizáló kijelentése, posztjába került. Mikor 1991-ben a klagenfurti tartományi parlamentben mint tartományi miniszter arra ragadatta el magát, miszerint a „Harmadik Birodalomban derekas foglalkoztatási politika volt” szemben az akkori bécsi

kormányval. Az ezt követő felháborodás miatt vissza kellett lépnie, és csak 1999 foglalta el újra a miniszterelnöki széket.)

A párt ekkor már nem elsősorban innovatív erőként lép a nyilvánosságra, hanem elsősorban a fennálló rendszer kritikusaként. Az FPÖ kezdettől fogva szemben állt az osztrák politikai rendszerre oly jellemző szociális partnerséggel. Ez visszavezethető a liberális nézetekre, de arra is, hogy ahogy ezt már fent említettük, az FPÖ ebből a rendszerből ki volt zárva. És ugyanez vonatkozik az arányosítási rendszerre. E két jelenség kritikája párt politikájának állandóan elme. A 90-es években a rendszerkritika azonban ezen túlmegy – elsősorban Haider megnyilatkozásaiban és könyveiben. Mindezt a „Harmadik Köztársaság” fogalma alatt lehet összefoglalni. Hogy ez mit jelent, arra majd lentebb a párt programjáról szóló részben még visszatérünk.

A 90-es évek közepén az FPÖ néhány fontos területen újra pozícionálta magát. 1995-ben Haider látványosan elveti a párt számára addig fontos önidentitásának szerves részét alkotó német-nemzeti tradíciókat és helyette egy új osztrák patriotizmus mellett teszi le a voksot. Ha azonban megvizsgáljuk a párt dokumentumait, illetve a pártelnök és pártideológusok nyilatkozatait, írásait, látható hogy egy sajátos felemás fordulatot tett a Szabadságpárt. Egyrészt nyilvánul abban, hogy továbbra is hitet tesznek amellett, hogy az osztrákok a német kultúrkör részei, másrészt az új patriotizmus első sorban kizáró (tehát külföldiek, menekültek, kisebbségek ellen irányul) és nem kapcsolódik az osztrák nemzeti identitás olyan elemeihez mint a 2. Köztársaság újjáalakítása 1945-ben, a semlegesség vagy a szociális partnerség. Hogy miért következett be ez a talán meglepő fordulat, ezt több féléképpen elemzik. Egyrészt tiszta taktikai fordulatként (Bailer/Neugebeuar/Schiedel), másrészt annak, hogy Haider felismerte a „harmadik tábor halott” (Ulram/Tributsch 2004:67). A közvélemény-kutatások ugyanis a 90-es évekre kimutatták azt, hogy a német-nemzeti gondolkodás mint politikailag releváns orientációs minta elvesztette a jelentőségét.

A második sajátos újrapozícionálás egy másik régi FPÖ-s elvet adott fel: a párt újra elfedezte a vallást. Itt azonban valóban politikai-taktikai váltásról van szó, ezzel próbált Haider a kereszténydemokrata ÖVP-től szavazókat elcsábítani.

Az agenda setting szempontjából harmadik fontos téma az EU bővítéssel kapcsolatos. Ez szorosan összefonódik a párt új osztrák patriotizmusával, miszerint

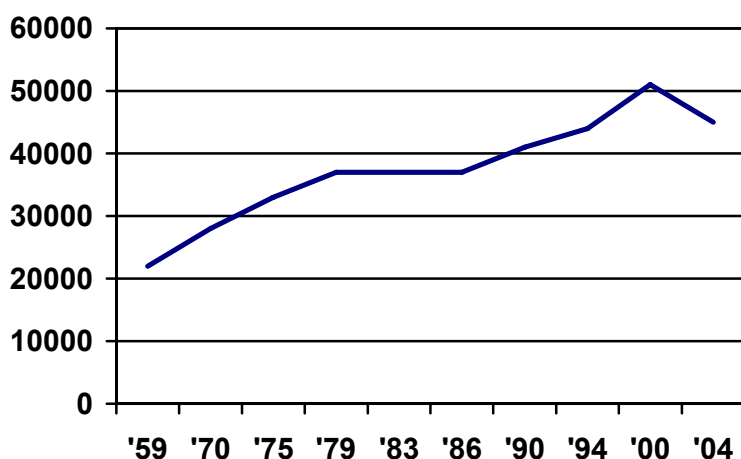
meg kell védeni az országot az esetleges keletről beözönlő olcsó munkaerővel szemben.

Ezentúl a párt igyekezett a szociálpolitika területén kompetenciát felmutatni, összekapcsolva ezt a már korábban hangsúlyozott, a „kisember” melletti kiállással. Mindennek érdekében a korábban hangsúlyozott gazdasági liberalizmus is háttérbe szorult. Az 1999-es választásokra a „Változás” jelszavával készülődtek, bizonyos értelemben visszatérve a korábbi innovatív.

Egy fűhrerpárt irányába?

Az FPÖ hagyományosan kis létszámú párt volt, ennyiben emlékeztet az európai liberális pártokra. Az alacsony taglétszám azonban Ausztriában különösen kirívó, mivelhogy – ahogy ezt már említettük – mind az ÖVP, mind az SPÖ – nagy létszámú pártok. Még a 90-es években is, amikor pedig már a tradicionális párrendszer hanyatlásáról beszélhetünk, a az ÖVP még mindig mintegy 600.000 , az SPÖ azonban már csupán 380.000 tagot számolt. De még ezekhez képest is az FPÖ 40.000-es tagsága eltörpül. És a nagy felfutás idejében sem történt e tekintetben jelentős változás. (lásd 3. ábra.)

3. ábra Az FPÖ tagsága 1959-2004

Forrás: 1959-1990: Luther 1991: 252, 1994-2004: Luther 2006: 374.

Egy ok miatt nem érdemes részletesebben beszélni az FPÖ pontos szervezeti felépítéséről, mert a 90-es évek elejére Haider teljes egyeduralmat épített ki a pártban. Mindenekelőtt az országos szinten a pártelnökségbe olyan személyek kerültek, aki neki köszönhetően kerültek vezető pozícióba és ezáltal nagymértékben

függtek tőle. Hozzájárult ehhez még az is, hogy számos esetben olyanok kerültek vezetői posztokra, akiknek nem volt párton belüli múltjuk. Ők még szervilisebbek voltak Haiderrel személyével szemben. Ráadásul a párt legfelsőbb szervei között hatalmi eltolódások következtek be: először az elnökség súlya növekedett a választmánnyal szemben, majd Haider ezt az elnökséget is egyre inkább negligálta (ülései ritkultak) és a legfontosabb döntések egy szűk informális körben dőltek el. Luther 2006). Haider akaratának érvényesülésének példája az az 1992-es eset, amikor a parlament a Számvevőszék elnökét választották meg és ekkor az FPÖ képviselői megjelölték a szavazólapokat, hogy látni lehessen ők így adták le szavazatukat.

Egy, az FPÖ szervezeti életét jelentősen befolyásoló fordulatra azonban röviden ki kell térni. 1995 januárjában Haider részéről kísérlet történt a párt radikális átalakítására, és egy mozgalommá történő transzformálására. A párt neve „A Szabadságpártiak” (Die Freiheitlichen) lett, a főtitkár funkcióját megszüntették. A párton belül választási konvenciókat alapítottak és a párt mellé egy polgári mozgalmat (Bürgerbewegung) állítottak, sőt minden pártszervezet nevéből a „párt” szó törölték. Helybe a „szövetség” fogalma került és olyan szókombinációk váltak használatossá mint a „szövetség-iroda”, „szövetség-polgár”. Az ötlet azonban nem vált be, polgári mozgalom sohasem bontakozott ki, s lassacskán a szervezeti szabályzatot is módosították, visszatértek az 1995 előtti állapotokhoz (pl. újra lett a pártnak főtitkára). A „visszarendeződés”, azonban nem rendítette meg Haider pozícióját, megkérdőjelezhetetlen maradt egészen a új évezred elejéig.

Mivel az 1986 és 2006 közötti FPÖ esetében nem egy új pártról, hanem egy, már a viharos felemelkedése előtt évtizedek óta parlamenti mandátumokkal rendelkező országos pártról van szó, emiatt természetesen – ahogy a többi parlamenti erő is – részesült állami támogatásban. Ez az osztrák közigazgatásnak megfelelően három szinten történik: a szövetségi, a tartományi és a községi szinteken. Ha csak a szövetségi szintet vesszük figyelembe az állami támogatásoknál (a másik két pénzügyi forrás azonban együttesen sokkal jelentősebb lehet) akkor a rendelkezésre álló 1988-as, 1993-as valamint az 1998-as adatokból a következők olvashatók ki: a belső források (tagdíjak, kisebb adományok és a pártadó) az FPÖ bevételeinek mintegy 25-30 %-át adja, a nagyobb adományok ismeretlenek (csupán 1988-ban találunk egy jelentős pénzüsszeget az Osztrák Gyáriparosok Szövetségétől, az indirekt támogatásokról csupán bizonytalan

becslések vannak). Külön kategóriát képeznek a gazdasági érdekszervezetektől származó, a parlamenti frakciót támogató összegek (ezek 10 és 20% között mozognak). A párt finansziális forrásainak döntő része azonban egyértelműen az állami támogatásból ered, 48% és 55% közötti részarányról beszélhetünk. Ha azonban a fent említett két másik szintet is beszámítjuk, akkor például 1998-ban az közösségi támogatás részaránya 82%.)

Közismert tény, hogy a parlamenti választásokon a mai modern politikai rendszerekben a pártprogramok csekély szerepet játszanak a választók megnyerésében (ezt láthatjuk a táblázatból is, ahol az FPÖ-programja mint motivációs tényező fel sem tűnik). Más kérdés azonban az, hogy a párton belül a párt tagok és a pártvezetés részéről mennyire fontos a párt programjához való viszony. Nos, az 1986-os fordulat után – Haider előretörésével – igazából a párt programja sem játszott különösebb szerepet, mivel hogy az agenda settingben a pártelnöknek szava volt a döntő és az ő kezdeményezése és az érvényes pártprogram között számos esetben nem sok a megfeleltetés. Jellemző, hogy a 90-es években végig a még Norbert Steger vezetése alatt kidolgozott ún. „Salzburgi Program” volt érvényben (ez volt különben a párt első igazi, részletes programja). Csak 1997-ben került elfogadásra a már Haider által meghatározott program („Linzi Program”) Ezt egy nagyobb munkálat előzte meg, amelyben az elmúlt évek programszerű megnyilatkozásait igyekeztek összegyűjteni (természetesen mindenekelőtt a pártelnök megnyilatkozásait). Mindez a „Szerződés Ausztriával” címszó alatt futott. Itt olyan dokumentumokra utalhatunk, amelyek azt hangsúlyozták, hogy a fennálló pártállamot „a rendszerváltoztatás stratégiájával [kell visszaszorítani – K.S.] az adott hatalmi viszonyokhoz való alkalmazkodás nélkül.” (idézi Luther 2006:378). Hangsúlyozták az aktivitás fontosságát a „rátermettek” támogatását.

Az 1997-es program rögzítette a már említett fordulatot az osztrák patriotizmus irányában, vagy a vallás felfedezését, amely Európa vonatkozásában a „keresztény-nyugati értékközösség” melletti hitvallás formájában jelentkezik.

Miután a párt konzekvensen fellépet a – ekkor már erős erózióknak indult – tradicionális pártrendszer, a szociális partnerség (ezzel összefüggésben a kötelező kamarai tagság) elleni megnyilatkozások, itt szükséges kitérni Haider rendszerkritikai fejtegetéseire. Igaz ezek nem a pártprogramban fogalmazódnak meg, hanem a pártelnök írásaiban és nyilatkozataiban, mégsem lehet őket negligálni, mivel jelentős vitákat váltottak ki az osztrák politikai életben. Ezek az elképzelések az osztrák

politikai rendszer radikális átalakítását tűzték ki célul. Ez önmagában még nem jelenthetne különösebb problémát, azonban átalakítási javaslatok Ausztriát nem a nyugati demokráciákhoz közelítené, hanem inkább egy autoriter modell irányába mutatnak. Célja a „képviseleti demokrácia túlhaladása”. Ennek keretében első lépésként a miniszterelnöki (kancellári) és az államfői posztok egyesítését javasolja. Majd második lépésként a parlament létszámának csökkentése következne. De – és ez a következő elem – a kormány kompetenciáinak redukálása járulna: újra a parlament legyen az igazi törvényhozó, a kormánynak ne legyen joga törvényjavaslat benyújtására. Ez tovább erősítené az elnök—kancellárt. Majd a látszólag felértékelt parlamentet a közvetlen demokrácia intézménye korlátoznám. Ugyanis Haider szerint minden fontos kérdésben a népnek kellene döntenie. Egy új alkotmánynak olyan jogokat kellene tartalmaznia Haider szerint mint a „házára és kulturális identitásra való” jog. Ezzel lehetne az alkotmányos szintre emelni az FPÖ idegenellenes politikáját. (Scharschach/Kuch) Ezentúl az alaptörvény előírna minden férfi és nő számára a „honvédelmi és szolgálati kötelességet”. Ezen javaslatok és megfogalmazások erősen emlékeztetnek a nemzetiszocialista rendszer bizonyos megoldásaira.

A politikai diskurzusban tehát nem az FPÖ hivatalos programja, hanem első és erős emberének javaslatai álltak, a más területeken is található szokásos agresszív, polarizáló tematizálás formájában.

A nemzeti kispárttól a proletár középpártig

A választásokon elért sorozatos sikerek értelemszerűen a pártra szavazók egyre növekvő létszámára vezethetők vissza. A létszám megugrása jelentős mértékben átalakította az FPÖ választóinak profilját. A továbbiakban alapvetően Fritz Plasser és Peter A. Ulram kutatási eredményeire támaszkodunk, mivel e két szerző a 90-es évektől rendszeresen vizsgálta a pártokra szavazókat különböző demográfiai és szociológiai kategóriák mentén.

A Szabadságpárt létrejötte után alapvetően a régi középosztály egy részét képviselte. Ez kiviláglik abból, hogy mely csoportok voltak erőteljesen képviselve a választói bázisukban: az önállóak, szabad foglalkozásúak, valamint a 45 év felettek (ezek tették ki a választók felét). Haider hatalomátvételét követően a pártra szavazók körében megnőtt a férfiak aránya (1978: a férfi-nő arány 54:46, 1986: 61:39, 1999:

62:38), a választók életkora csökkent és megnőtt a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, valamint az alkalmazottak (white collars) száma. Az 1986-os parlamenti választásokon a városi alkalmazotti körből származó fiatal férfiak dominálták a párt bázisát. A következő évtizedben azonban csökkent az egyetemi végzettségűek és az alkalmazottak részaránya, ezzel szembe előretörték – nyilvánvalóan populista politika és ígéretések eredményeképpen – a munkások (blue collars) (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. A munkások aránya az FPÖ szavazóinak körében 1986-1999 (%-ban)

Választás éve	1986	1990	1994	1995	1999
Munkások aránya	22	29	28	35	27

forrás Plasser/Ulram 1999:70

Az 1. táblázat önmagában még nem mutatja meg teljes mértékben, hogy mennyire tört be ebbe a társadalmi csoportba az FPÖ, amelyben korábban szinte alig tudott követőkre találni. Ehhez egy másik szempont alapján kell megközelíteni a kérdést, hogy a munkásság szavazatai hogyan oszlottak meg az egyes pártok között. Ezt a megoszlást a 2. táblázatban mutatjuk be. Az ott látható adatsor mondhatjuk azt, hogy a 90-es évek végére az FPÖ lett a „domináns munkáspárt” (Plasser/Ulram 1999:70).

2. táblázat. A munkásság választói magatartása, 1956-2006 (%-ban)

	SPÖ	ÖVP	FPÖ
1956	60	27	3
1979	63	29	4
1990	53	22	21
1995	41	13	34
1999	35	12	47
2002	40	33	17
2006	49	24	19

forrás: 1956-1999: Plasser/Ulram 1999:70, 2002-2006: Profil, 2006/40

Ha továbbvizsgáljuk a Plasser és Ulram által közölt kutatások eredményeit a következők emelhetők ki: a 90-es évek végére jelentős mértékben megnőtt az FPÖ támogatottsága az alacsonyabb iskolai (általános iskola, szakmunkásképző) végzettségűek körében (az előbbieket 25 %-a, az utóbbiak 31 %-a szavazott 1999-ben). E vonatkozásban nagyban hasonlított az SPÖ szavazóira – amin

természetesen nem csodálkozhatunk, hiszen a munkások aránya a nagy visszaesés ellenére a szocialista pártban is még jelentős maradt.

További két szocio-demográfiai csoportok kell még kiemelnünk. a 30 év alattiakat, ahol szintén nagyon sikeressé vált a párt, illetve a férfiakat. Plasser és Ulram az is vizsgálta, hogy vannak-e olyan tényezők, amelyek nehezítik a közeledést az FPÖ-höz. Két, a hagyományos politikai szubkultúrák világnézeti-szervezeti hagyatékára bukkantak: a rendszeres templomba járók (azaz az erős vallási kötődéssel rendelkezők) átlagon alul vannak jelen az FPÖ választói bázisában és hasonló figyelhető meg – ha nem is ennyire markánsan – a szakszervezeti tagok vonatkozásában. (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mindkét csoport részaránya Ausztriában is csökkenő tendenciát mutat a társadalmon belül.)

Összefoglalva azt láthatjuk, hogy a Szabadság párt a 90-es években a következő társadalmi csoportokban tudott jelentős mértékben híveket szerezni:

- férfiak,
- fiatalok
- alacsony iskolai végzettségűek,
- munkások,
- szakszervezeti kötődéssel nem rendelkezők
- intenzív vallási kötődéssel nem rendelkezők.

Anton Pelinka hívja fel a figyelmet arra, hogy az FPÖ két olyan csoportban volt igen sikeres, amelyek – figyelve az általános társadalmi trendekre – létszámukat tekintve inkább csökkenőben vannak: az alacsonyabb végzettségűek és a munkások. (Pelinka 2002)

Éppen ezekben a csoportokban jelentkeznek legerőteljesebben a gyorsuló modernizáció költségei és hátrányai. Ezen csoportok tagjaiban olyan benyomás keletkezhet, hogy számukra elvannak zárva a felemelkedés és a karrier lehetőségei, ráadásul tevékenységüket a társadalom alig ismeri el. A lecsúszástól és a marginalizálódástól való *diffúz félelmek* üthetik fel fejüket körükben valamint *latens tiltakozási magatartási formák*. (Plasser/SeeberUlram 2000)

A modernizáció eme tényleges vagy potenciális veszteseit az FPÖ sikeresen tudta megszólítani a 90-es években. Félelmeiket képes volt aktivizálni és felerősíteni, és megfelelő irányba terelni.

SIKER ÉS KATASZTRÓFA: AZ FPÖ A KORMÁNYZATI POZÍCIÓBAN

Az 1995-ös választásokon az FPÖ addigi sikersorozata némileg megtorpant, de 1999-ben minden addigi eredményénél jobbat sikerült a parlamenti választásokon produkálni. Úgy tűnt Haider stratégiája, hogy az hivatal megszerzésére a szavazat maximalizálás útján keresztül vezet az út és a policy ehhez képest másodlagos, alárendelt és taktikai szerepet játszik, bevált. A választásokon az SPÖ érte el legjobb eredményt és ezért értelemszerűen Thomas Klestil az addigi kancellárt, Viktor Klimát bízta meg a kormányalakítással, aki az addigi nagykoalíció továbbvitelében gondolkodott. Az ÖVP részéről Wolfgang Schüssel, az addigi alkancellár vezette. A tárgyalások heteken keresztül eredménytelenül folytak, majd zátonyra futottak. Végül Schüssel – vállalva döntése rizikóját – az FPÖ-vel kezdett el koalíciós tárgyalásokat, amelyek végül kormányalakításhoz vezettek. (Klestil nagykoalíciópárti volt, de mozgástere csekély. Csak arra futotta, hogy két FPÖ miniszterjelöltet visszautasítson.) Az új koalíció összetétele, azaz, hogy a Haider vezette FPÖ, amely a pártelnök személye, az általa képviselt jobboldali populista, helyenként szélsőjobboldali politika retorika miatt mindaddig koalícióképtelennek minősült, mind belföldön, mint külföldön hatalmas hullámokat vert. EU többi, 14 tagja több hónapig tartó intézkedéseket fogantatosított.

Az FPÖ az új kormányban – az osztrák szokásoknak megfelelően – megkapta az alkancellári posztot és hat miniszteri széket. A párt elnöke azonban nem vállalt szerepet, hanem megtartotta karintiai tartományi miniszterelnökségét. De célját ezzel is elérte: az FPÖ bekerült a kormányba.

De a kormányba való belépéssel szinte azonnal megjelentek a problémák is.

Az első gond volt az, hogy megfelelő – kompetens – személyeket találjanak a elnyert miniszteri posztokra. Kis párt lévén, már a 90-es években szembekellett néznie a Szabadságpártnak azzal, hogy nincs elég kádere. A tartományi és kommunális szinten a tisztségviselők száma 2000-ről 6000-re ugrott fel. Már ezek kiválasztása is gondot okozott. Ugyanez ismétlődött meg 2000-ban a kormányalakítás után is. Mivel nem rendelkezett kormányzati tapasztalattal bíró személyekkel, nehezen találtak megfelelő politikusokat. Hasonló mondható el a miniszter legszűkebb köréhez tartozó tanácsadókkal. Ezzel a minisztereknek a minisztériumi bürokráciával szembeni pozíciói igencsak gyengék voltak. Mindez

abban érhető tetten, hogy az FPÖ által vezetett minisztériumok csúcsán nagy volt a rotáció: mind az igazságügyi, mind a szociálisügyi reszortban 3-3 miniszter használódott el, az infrastruktúra minisztériumban pedig négy. Ezek a váltások azonban csak részben írhatók párton belüli küzdelmek számlájára, sokkal inkább az egyes miniszterek gyenge teljesítményét jelzik.

A sokkal nagyobb problémahalmazt azonban maga a párt jelentette. Maga az átállás is súlyos gondokat okozott. A pártfunkcionáriusok és aktivisták éveken át a tiltakozásra, a kritikára, a támadásra voltak szocializálva. Most hirtelen át kellett állni a „saját” kormány támogatására. Ez sokaknak nehezen ment.

De maga a Haider is a probléma részévé vált. Egyszerre próbálta lejátszani a „kint is vagyunk, bent is vagyunk,” játékát. Illetve ő inkább a kint vagyok változatot adta elő. Igaz 2002 elején, röviddel a kormányalakítás után lemondott pártelnöki pozíciójáról és „egyszerű párttag” lett, de a háttérből nála futottak továbbra is össze a szálak. Számos esetben élesen bírálta a kormány és saját minisztereit. Ehhez csatlakoztak nagy számban az alsóbb szintű funkcionáriusok. Egyre növekedett a „partys on the ground” és a „party in public office” közötti feszültség.

Ehhez járult hozzá egy harmadik elem, amely főleg az előbb említett feszültséget gerjesztette tovább. Előjöttek az FPÖ programatikus elképzeléseinek és ígéreteinek belső ellentmondásai, illetve az ígéretes és a kormány tevékenysége közötti erőteljes eltérések. Ezek két területen mutatkoztak meg leginkább. A gazdaságpolitikában és a szociálpolitikában az FPÖ nagyon erőteljesen lépett fel a „kisemberek” érdekében. Ahogy fentebb említettük a gazdaságpolitikai liberalizmus háttérbe szorult, azonban nem tűnt el teljesen. De épen az FPÖ gazdasági minisztere hirdette meg a költségvetés vonatkozásába a „nulla deficitet”, amit a bevételi oldal növelésével igyekezett elérni, természetesen adóemelések formájában. Ráadásul a munkanélküliség is növekedett, ellentétben az FPÖ által korábban követelt „munkahelyeket kell létrehozni” politikájával. Ebben a szituációban a pártválasztmánya olyan követeléseket támasztott minisztereivel szemben, ami kivitelezhetetlen volt (pl. az E-hozzájárulások törlése és az így felszabadult összegek felhasználása az adócsökkentés érdekében). De volt egy másik terület, amely szintén nagy hullámokat vert a párton belül: ez a kormány E-politikája volt. Az FPÖ mindvégig E-kritikus volt (ellenezte Ausztria belépést is), de különösen szemben állt az EU keleti bővítésével. Míg a munkaerő áramlásban az újonnan csatlakozott országokkal sikerült átmeneti szabályozásokat találni, más, emocionálisan igen

érzékeny területeken az FPÖ belső nyilvánosságát nem lehetett megnyugtatni. Ilyen témák voltak a Beneš-dekrétumok visszavonásának kérdése, illetve a csehországi temelini atomerőmű veszélyének problémaköre. Itt a párt olyan követelésekkel lépett fel, hogy Csehország csatlakozását Ausztria addig ne támogassa, amíg ez a két kérdés nem oldódott meg. Az FPÖ miniszterek vétőzzák a döntést, amennyiben a kormány e nélkül is támogatná a keleti bővítést.

A kormány azonban áldását adta a tagjelöltek felvételére.

Mindezek az események jelentős mértékben frusztrálták a párt tagságát és vezetőinek egy részét. Haider megkísérelte a párt irányvonalát újfent megváltoztatni, mindenekelőtt a kormánytagokkal szemben. Az elégedetlenkedőt egy rendkívüli pártkongresszust hívtak össze 2002 szeptemberében, amely gyakorlatilag a koalíció felmondásával végződött. A kormánytagok erre lemondtak tisztségükről. A koalíció felbomlott, és előrehozott választásokra került sor. Haider számítása nem vált be. Az FPÖ katasztrofális vereséget szenvedett, elvesztette szavazóinak két harmadát. (lásd az 1. ábrát.) A választásokat követően ennek ellenére Wolfgang Schüssel megint az FPÖ-vel lépett koalícióra, igaz ekkor a párt már csak három posztot kapott.

Az FPÖ-belüli feszültségek azonban nem csitultak, hanem tovább gerjedtek. Ez többek között vezetési válságban is megmutatkozott: A Haider követő Riess-Passer után (aki alkancellár volt az első Schüssel kormányban és a rendkívüli pártkongresszust mondott le) 2005-ig négy elnöke volt az FPÖ-nek (legutolsóként, Ursula Haubner, Jörg Haider nővére). Mindezek a belső harcok azt tükrözik vissza, hogy az FPÖ belül a párt olyan elképzelése volt az uralkodó, mely szerint pl. a kormánytisztséghez jutók a pártbázis direkt irányítása alatt állnak, annak akaratát kell teljesíteniük. De az is jól látható, hogy majd három évi kormányzás után a funkcionáriusok jelentős része képtelen volt a proteszt-magatartástól megszabadulni. (Luther 2006)

Mindennek a végkifejlete a pártszakadás volt, amely 2005-ben következett be. Haider egy újabb fordulatot hajtott végre. Míg korábban ő volt az elégedetlenkedők egy fő vezetője, vagy legalábbis felbujtója, most az összes kormánytaggal és a parlamenti képviselők többségével „megelégette a javíthatatlanokat” és új párt alapítására határozta el magát, amely a Bündnis Zukunft Österreich (BZÖ – Szövetség Ausztria Jövőjéért) kapta, amelyhez csatlakozott Haider bázisa a karintiai pártszervezet is. Az ország többi részében azonban a pártszervezetek illetve a

párttagok nem csatlakoztak a új Haider-párthoz hanem maradtak az FPÖ-ben, illetve autonóm pártszervezetet alakítottak (pl. Felső-Ausztriában).

Az FPÖ fejlődésének ötödik szakasza, amely a 2000 kormányalakítással kezdődött és amelynek legfontosabb momentuma a kormányzati felelősséggel való szembenézés, katasztrófával végződött. A populista politikán megerősödött FPÖ képtelen volt átállni a proszttest-politikáról a kormányzásra. Az FPÖ második kormányzati részvétele – ha egészen más okokból is – ugyanúgy kudarccal végződött mint az első.

A „maradék”-FPÖ azonban nem volt sikertelen a 2006 októberi választásokon, hiszen 11 százalékos eredményt ért el, ez 1 százalékpontos emelkedést jelent a 2002-es eredménnyel szemben. Tehát a jobboldali populista politika bázis bár lecsökkent, továbbra is jelentős Ausztriában. Ha ehhez még hozzávesszük a BZÖ nagyon szerény 4,1 százalékos eredményét, akkor a két párt együtt majdnem 50 százalékkal tudta növelni támogatottságát a négy évvel ezelőtti választásokhoz képest.

ÖSSZEGZÉS

Az FPÖ sikerének okait a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A 80-as években a korábbi, tradicionális politikai szubkultúrák és a belőlük fakadó intenzív pártkötődések erodálódnak a gazdasági és társadalmi struktúra átalakulása miatt. A gazdasági szektorok közötti átrendeződés, amelynek eredményeképpen a parasztság eltűnőben van, a hagyományos nehézipari munkásság aránya csökken. Ezzel a két nagy tábor hagyományos bázisa gyengül, miközben a kialakuló „új” alkalmazotti réteg kevésbé kötődik hozzájuk. Ennek az erózióknak eredményeképpen jelenik meg új szereplő a pártpolitikai piacon: 1986-ban jutnak be először a zöldek a parlamentbe. Másrészt ennek a kifejeződése a FPÖ választói bázisának kiszélesedése. Mind a két párt – bár teljesen különböző alapállásból – szemben áll az osztrák politika rendszer addigi struktúráival, működési mechanizmusaival.

2. Az FPÖ ügyesen ki tudta használni, hogy egyszerre volt insider párt és outsider párt. Ez alatt azt értjük, hogy mivel gyökerei egészen 1949-ig nyúlnak vissza tulajdonképpen ő is „régipárt” (Altpartei), tehát ebből a szempontból nem sokban különbözik az ÖVP-től vagy az SPÖ-től. De mégis ügyesen el tudta „adni” azt, hogy ő nem „régipárt”, mert ugyanakkor nem volt bekötve a másik két pártra oly jellemző szociális partneri és arányossági rendszerbe. Nem tartozott a 2. Köztársaság alapítói közé, ezáltal nem volt része az új politikai rendszer létrehozásában és kialakításában. (Pelinka 2002)
3. Haider személyében a párt egy karizmatikus vezérre talált, aki egészen 2000-ig rendkívüli politika kommunikáció teljesítményt nyújtott, képes volt a pártot és híveit a permanens politika mobilizáció állapotában tartani.
4. Az FPÖ nagyfokú adaptációs képességéről tett tanúbizonyságot – egészen a kormányra jutásig a fő célnak, a szavazatmaximalizálásnak alávetve alakította politikáját és vezetőinek összetételét (Haideren kívül). Ide kell számítani a populista
5. A párt médiaközpontú szervezetként működött. Populista párt nem létezhet média nélkül és kimutatható, hogy a Szabadságpárt és személy szerint Jörg Haider felemelkedésében jelentős szerepe nemcsak a vele szimpatizáló sajtónak, hanem a vele élesen szembenálló balliberális médiának is (Plasser 1987)

Akkor mégis mire vezethető vissza a párt kudarc a 2000 évi kormányra jutást követően? Alapvetően a párt sikere volt egyben a vereség oka is, nevezetesen a populizmus. A populista politika, ahogy láttuk megalapozta a párt felemelkedését. De ahogy fordult a helyzet és át kellett venni a kormányzás felelősségét felfeslik a populizmus hamis ígérete. Vagy az ígéreteke kell félredobni, vagy a kormányban való részvétel válik lehetetlenné. „A tegnapi populizmusa a ma katasztrófáját alapozza meg.” (Pelinka 2005). Ez a tanulság azonban nemcsak Ausztriára korlátozódik, hanem mindazokra az esetekre amikor akár jobboldali, akár baloldali

populizmussal igyekszik egy párt maximalizálni szavazatait, hogy így jusson kormányzati pozíciókhoz.

IRODALOM

- Bailer, Brigitte (1995): „Ideologische Mißgeburt“ und „ordentliche Beschäftigungspolitik“. Rechtspopulistische Skandale. In: Gehler, Michael/Sickingler, Hubert (szerk.): Politische Affären und Skandale in Österreich. Von Mayerling bis Waldheim. Thaur/Wien/Innsbruck, 666-678. p.
- Bailer, Brigitte/Neugebauer, Wolfgang/Schiedel, Herbert (2000): Die FPÖ auf dem Weg zur Regierungspartei. In: Scharschach, Hans-Henning (szerk.): *Haider. Österreich und die rechte Versuchung*. Reinbek bei Hamburg, 105-127. p.
- Bailer, Brigitte/Neugebauer, Wolfgang (1993): Die FPÖ: Vom Liberalismus zum Rechtstextremismus. In: *Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus*. Wien, 327-428. p.
- Frölich-Steffen, Susanne (2004): Die Identitätspolitik der FPÖ: Vom Deutschnationalismus zum Österreich-Patriotismus. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 3/281-295. p.
- Hämmerle, Walter (2005): Die Spaltung der FPÖ. Annus horribilis für das freiheitliche Lager. In: Khol, Andreas/Ofner, Günther/ Burkert-Dottolo, Günther/Karner, Stefan: *Österreichisches Jahrbuch für Politik 2005*. Wien, 239-252. p.
- Höbelt, Lothar (2001): Haider's Wähler oder Die Legende von den Modernisierungsverlierern. in: Höbelt, Lothar (szerk.): *Republik im Wandel. Die große Koalition und der Aufstieg der Haider-FPÖ*. Wien. 94-112. p.
- Hofinger, Christoph/Ogris, Günther (2002): Die Analyse der Wählerströme bei der Nationalratswahl 1999. *SWS-Rundschau*. 2/125-139. p.
- Liegl, Barbara (1997): Das Liberale Forum. In: Dachs, Herbert/Gerlich, Peter/Gottweis, Herbert/Horner, Franz/Kramer, Helmut/Lauber, Volkmar/Müller, Wolfgang C./Tálos Emmerich (szerk.): *Handbuch des Politischen Systems Österreichs. Die Zweite Republik*. Wien, 315-322. p.
- Liegl, Barbara (2006): Kleinparteien. in: Dachs, Herbert/Gerlich, Peter/Gottweis, Herbert/Kramer, Helmut/Lauber, Volkmar/Müller, Wolfgang C./Tálos Emmerich (szerk.): *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Wien, 402-411. p.
- Luther Kurt Richard (1991): Die Freiheitliche Partei Österreichs. in: Dachs, Herbert/Gerlich, Peter/Gottweis, Herbert/Horner, Franz/Kramer, Helmut/Lauber, Volkmar/Müller, Wolfgang C./Tálos Emmerich (szerk.): *Handbuch des Politischen Systems Österreichs*. Wien, 247-262 p.
- Luther Kurt Richard (1997) Die Freiheitlichen. in: Dachs, Herbert/Gerlich, Peter/Gottweis, Herbert/Horner, Franz/Kramer, Helmut/Lauber, Volkmar/Müller, Wolfgang C./Tálos Emmerich (szerk.): *Handbuch des Politischen Systems Österreichs. Die Zweite Republik*. Wien, 286-203. p.
- Luther Kurt Richard (2006): Die Freiheitliche Partei Österreichs und das Bündnis Zukunft Österreich. in: Dachs, Herbert/Gerlich, Peter/Gottweis, Herbert/Kramer, Helmut/Lauber, Volkmar/Müller, Wolfgang C./Tálos Emmerich (szerk.): *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Wien, 364-388. p.
- Luther, Kurt Richard (2001): Parteistrategische Herausforderungen der Regierungsverantwortung: Die FPÖ vor und nach ihrem Eintritt in die Bundesregierung. in: Karlhofer, Ferdinand/Melchior, Josef/Sickingler, Hubert (szerk.): *Anlassfall Österreich. Die Europäische Union auf dem Weg zu einer Wertegemeinschaft*. Baden-Baden, 69-88. p.
- Luther, Kurt Richard (2006): Strategien und (Fehl-)Verhalten: Die Freiheitlichen und die Regierung Schüssel I und II. in: Tálos, Emmerich: *Schwarz –Blau. Eine Bilanz des „Neu-Regierens“*. Wien, 19-37.
- McGann, Anthony J./Kitschelt, Herbert (2005): The Radical Right in the Alps. Evolution and Support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ. *Party Politics*, 2, 147-171. p.
- Müller, Wolfgang C. (2006): Das Parteiensystem. in: Dachs, Herbert/Gerlich, Peter/Gottweis, Herbert/Kramer, Helmut/Lauber, Volkmar/Müller, Wolfgang C./Tálos Emmerich (szerk.): *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Wien, 279-305. p
- Müller, Wolfgang C./Strøm, Kaare (1999): Political Parties And Hard Choices. In: Policy, Office, Or Votes?: How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions. Cambridge, 1-35.p.

- Pelinka, Anton (1988): Abstieg des Parteienstaates – Aufstieg des Parlamentarismus. Zum Wandel des österreichischen Parteiensystems. In: Pelinka, Anton/Plasser, Fritz: *Das österreichische Parteiensystem*. Wien/Köln/Graz, 35-52. p.
- Pelinka, Anton (1993): *Die Kleine Koalition. SPÖ-FPÖ 1983-1986*. Wien/Köln/Graz.
- Pelinka, Anton (1994): Europäische Integration und politische Kultur. In: Pelinka, Anton/Schaller/Christian/Luif, Paul: *Ausweg EG? Innepolitische Motive einer außenpolitischen Umorientierung*. Wien/Köln/Graz, 11-26. p.
- Pelinka, Anton (2000): Die Rechte Versuchung. SPÖ, ÖVP und die Folgen eines falschen Tabus. In: Scharschach, Hans-Henning (szerk.): *Haider. Österreich und die rechte Versuchung*. Reinbek bei Hamburg, 46-66. p.
- Pelinka, Anton (2001): Sonderfall FPÖ – Sonderfall Österreich. In: Karlhofer, Ferdinand/Melchior, Josef/Sickinger, Hubert (szerk.): *Anlassfall Österreich. Die Europäische Union auf dem Weg zu einer Wertegemeinschaft*. Baden-Baden, 61-67. p.
- Pelinka, Anton (2002): Die FPÖ im internationalen Vergleich. Zwischen Rechtspopulismus, Deutschnationalismus und Österreich-Patriotismus. In: *conflict&communication online*, 2002/1. www.cco.regener-online.de
- Pelinka, Anton (2005): Wenn Macht ohnmächtig macht. Die rechtspopulistische FPÖ ist als Regierungspartei gescheitert. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 45
- Plasser, Fritz (1987): Die populistische Arena: Massenmedien als Verstärker. In: Pelinka, Anton: *Populismus in Österreich*. Wien, 84-108. p.
- Plasser, Fritz/Seeber, Gilg/Ullrich, Peter A. (2000): Breaking the Mold: Politische Wettbewerbsräume und Wahlverhalten. In: Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A./ Sommer, Franz: *Das österreichische Wahlverhalten*. Wien, 55-116. p.
- Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A. (2000): Rechtspopulistische Resonanzen: Die Wählerschaft der FPÖ. In: Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A./ Sommer, Franz: *Das österreichische Wahlverhalten*. Wien, 225-242. p.
- Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A./Sommer, Franz (1990): Eine Kanzler- und Protestwahl. Wählerverhalten und Wahlmotive bei der Nationalratswahl 1990. In: Khol, Andreas/Ofner, Günther/ Stirnemann, Alfred: *Österreichisches Jahrbuch für Politik 1990*. Wien, 95-150. p.
- Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A./Sommer, Franz (1994): Ende des traditionellen Parteiensystems? Analyse der Nationalratswahl 1994. In: Khol, Andreas/Ofner, Günther/Stirnemann, Alfred: *Österreichisches Jahrbuch für Politik 1994*. Wien, 51-124. p.
- Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A./Sommer, Franz: Nationalratswahl 1999 (1999): Transformation des Österreichischen Wahlverhaltens. In: Khol, Andreas/Ofner, Günther/ Burkert-Dottolo, Günther/Karner, Stefan: *Österreichisches Jahrbuch für Politik*. 1999. Wien, 49-87. p.
- Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A./Sommer, Franz: Restabilisierung der Traditionsparteien oder nur scheinbare Konsolidierung? Analyse der Nationalratswahl 1995. In: Khol, Andreas/Ofner, Günther/ Stirnemann, Alfred: *Österreichisches Jahrbuch für Politik 1995*. Wien, 73-102. p.
- Scharschach, Hans-Henning/Kuch, Kurt Haider. *Schatten über Europa*. Köln, 2000
- Sickinger, Hubert (2000): Parteien- und Wahlkampffinanzierung in den 90er Jahren. In: Plasser, Fritz/Ullrich, Peter A./ Sommer, Franz: *Das österreichische Wahlverhalten*. Wien 2000. 305-331. p.
- Sickinger, Hubert/Nick, Rainer (1990): Politisches Geld. *Parteienfinanzierung in Österreich*. Thaur, 1990.
- Ullrich, Peter A./Tributsch, Svila (2004): *Kleine Nation mit Eigenschaften. Über das Verhältnis der Österreicher zu sich selbst und zu ihren Nachbarn*. Wien, 2004.
- Wandruszka, Adam (1977)[1954]: Österreichs politische Struktur. Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen. In: Benedikt, Heinrich (szerk.): *Geschichte der Republik Österreich*. Wien, 289-485. p.